

İlk muhalif gazete olarak *İbret*

Nurettin Güz*
Gamze Bayhan**

Özet

19. yüzyılın ikinci yarısı Osmanlı İmparatorluğunda çağdaş anlamda basın organlarının ortaya çıktığı ve geliştiği dönem olmuştur. Bu dönemde ilk muhalif gazeteler yayınlanmaya başlamıştır. Muhalif gazeteler içerisinde Namık Kemal ve arkadaşlarının 1872'de yayınladıkları *İbret*'in ayrı bir önemi vardır. *İbret*, hürriyet mücadelesinin bayraktarlığını üstlenmiştir. Bu dönemde kamuoyu henüz oluşmaya başlamıştır. *İbret* ile birlikte ülke ve dünya sorunları kamuoyunun gündemine gelmiştir. Gazete sadece haber vermekle kalmamış, ülkede yaşananlar konusunda toplumu bilgilendirmiş ve farklı kesimlerin tepkilerine tercüman olmuştur. Meşrutiyet yönetimini savunmuş ve hürriyet fikrinin toplumda yankı bulmasını sağlamıştır. *İbret*'e iktidar baskılar uygulamıştır. Buna rağmen yayın hayatı boyunca iktidara muhalif bir çizgi benimsemiştir. Namık Kemal'in eleştirel yazıları ve yayın politikası *İbret*'in muhalefet eden ilk gazete olmasını sağlamıştır. Kapatılma cezaları sebebiyle gazete uzun yıllar yayınlanamamıştır. Ancak özgürlükçü yayın politikası diğer gazetelere örnek olmuştur.

Anahtar kelimeler: *İbret* gazetesi, Namık Kemal, muhalif basın, Osmanlı basını, 19. yüzyılda Türk basını

İbret as the first oppositional journal

Abstract

The second half of the 19th century was the period when the Ottoman Empire emerged in the press in the contemporary sense organs and grow. The first opposition newspapers began to be published in this period. *İbret* is one of the opposition newspaper published in 1872. *İbret*, published by Namık Kemal and his friends. *İbret* has undertaken the banner of the freedom struggle. During this period, public opinion began to be formed yet. *İbret*, problems with the country and the world has become the focus of public attention. Newspapers did not only give us, that inform the public about what is happening in the country and has been the response of the different cuts interpreter. He defended the constitutional monarchy and led to the idea of finding an echo in the society of freedom. *İbret* power applied to prints. Despite this publication it has adopted an opposing line to power for life. Namık Kemal critical writing and publishing policy has led the opposition to be first newspaper. Closing penalties because the newspaper could not be published for many years. But the liberal editorial policy has been an example to other newspapers.

Keywords: *İbret* newspaper, Namık Kemal, opposition press, the Ottoman press, Turkish press in the 19th century

Giriş

Bu çalışmanın konusunu, Osmanlı'da çağdaş anlamda ilk gazetelerin kurulduğu 19. yüzyılda yayınlanan ve muhalif kimliğiyle ön plana çıkan *İbret* oluşturmaktadır. Çalışma çerçevesinde ele alınan dönem ve *İbret* ile ilgili yayınlanmış birçok çalışma olmasına rağmen kurumsal olarak ilk muhalefeti yapan ve bu kimliğini yayın hayatı boyunca değiştirmeyen gazeteyi bu yönüyle ele alan çalışma yoktur. Yayın hayatı

* Prof. Dr. Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi, e-posta: nurettinuz@gmail.com

** Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, e-posta: gamzebayhan@gmail.com

boyuncu gazetenin bu konumu, yorum ve eleştirileri ile birlikte muhalefet eden içeriği bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

İmparatorluğun en uzun yüzyılı olarak da adlandırılan 19. asır, Osmanlı'nın yönetim olarak batılılaşmayı devlet politikası olarak benimsediği bir dönem olmuştur. Bu süreç İmparatorluğun içinde bulunduğu gerileme döneminden kurtulmak üzere siyasal sistemi dahil sosyal, kültürel ve ekonomik alanda yenileşme hareketlerine hız verdiği yılları içermektedir. Kendi içerisindeki çözülmeyi durdurmaya çalışırken özellikle gençler arasında uyandırmaya çalıştığı yenileşme fikirlerinin kontrolden çıkması üzerine uyandırmaya çalıştığı hareketlere karşı da bir denge unsuru olma yolunu benimsemiştir.

İmparatorlukta Türkçe ve yabancı dilde ilk gazetelerin 19. yüzyılın ilk yarısında yayınlanmaya başladıkları görülürse de gazetelerin toplumsal talep ve ihtiyaçlar sonucu çıkarılmadığı, yayın organlarının daha çok devlet destekli olarak hayatlarını sürdürdükleri dikkati çeker. Avrupa karşısında daha güçlü bir devlet yaratma ve gerilemenin durdurulmasına yönelik olarak yapılan en güçlü reform hareketi olan Tanzimat'ın ilan edilmesi siyasal, toplumsal ve kültürel yapıda önemli değişiklikler yaratmıştır. Batılı anlamda eğitim sisteminin benimsenmesi, eğitim amacıyla Avrupa'ya gençler gönderilmesi, yenileşme hareketlerinin topluma yayılması politikaları gerçek anlamda 1860'lardan sonra yankı bulmuştur.

Tanzimat'ın temel amaçlarından birisi olan insanların tebaa olmaktan çıkarılarak vatandaş konumuna getirilmesi, kamuoyu oluşturulması düşüncesi bu dönemde yayın hayatına başlayan basın organlarıyla birlikte topluma anlatılabilmıştır (Tanpınar, 2014: 250-251). Şinasi'nin *Tercüman-ı Ahval*'in çıkış yazısında yer alan deyişi ile "Madem ki bir hey'et-i içtimaiyede yaşayan halk bunca vezaif-i kanuniye ile mükelleftir; elbette kalen ve kalemen kendi vatanın menafiine dair beyan-ı efkâr etmeği cümle-i hukuk-i müktesebesinden addeyleyler" (Ebüzziya, 1997: 171-173). Yani ülkede yaşayan insanlar kanunun koyduğu görev ve sorumlulukları yerine getirmekle yükümlü ise, bu insanların ülkeleri ile ilgili konularda görüş açıklama özgürlüğü vardır. İfadede altı çizilmesi gereken nokta ise bu özgürlük kazanılmış bir haktır.

Şinasi ve Agah Efendi'nin 21 Ekim 1860'da haftalık olarak yayınladıkları *Tercüman-ı Ahval*'le (İskit, 1939: 18) gerçek anlamda gazetecilik başlamış olur. Bu döneme kadar daha çok yönetim tarafından desteklenen ve onun güdümünde olan gazetecilik anlayışı değişir ve devlet yönetimi paralelindeki çizgisinden çıkarak olması gerektiği gibi toplum tarafına geçer. Şinasi'nin *Tercüman-ı Ahval* ve *Tasvir-i Efkâr*'ın çıkışındaki yazıları manifesto niteliğindedir ve bu konumu hemen herkese ilan eder. Tanzimat'ın ilanı ile amaçlanan toplumsal değişme ve dönüşüm bu tarihten itibaren hız kazanır.

Bu dönemde gazete adeta hemen her şeydir. Dilden düşünceye, okuma yazmadan kültür sanata, eğitimden devlet yönetimi için insan yetiştirme, tiyatrodan edebiyata kadar hemen her şey gazete tarafından üstlenilir. O döneme kadar toplum ve devlet gündemine gelmeyen dil, kamuoyu gündemine taşınırken, "gazeteci lisansı" olarak adlandırılan basın dili oluşur (Koloğlu, 2013: 18; Özarlan, 2007) ve bu süreç Namık Kemal ve Ahmet Mithat'la devam ederek (Yılmaz, 1993: 171) sonraki kuşaklara aktarılır. Ülkenin iç ve dış sorunları toplum gündemine aktarılırken gerçek anlamda kamuoyu oluşur (Tunaya, 2013: 13), basın gerçek anlamda ülkedeki yerini alır. Bu dönemde gazetenin toplumsal değişme ve gelişmede oynadığı rolü görmek için gazete tirajlarına bakmak bile yeterlidir. Devlet eliyle yayınlanan ve çoğu devlet üst yönetimi

ve memurlara dağıtılan *Takvim-i Vekayi*'nin en fazla beş bin tiraja ulaşması, *Tasvir-i Efkar*'ın bazı sayılarının ise on sekiz hatta yirmi bin satması basının insanın günlük hayatına girmede ne kadar başarılı olduğunu göstermektedir.

1860'tan sonra *Tercüman-ı Ahval*'le birlikte başlayan süreç *Tasvir-i Efkar* ve *Muhbir*'le devam eder. Bu dönemde yayınlanan gazetelerde döneme ve konusuna göre kimi zaman muhalif bir eğilim görülebilirse de iktidara/yönetime karşı açıktan bir tavrın söz konusu olduğunu söylemek güçtür. 1867 yılındaki Ali Kararname'ye kadar doğrudan basın ve gazeteciler için verilmiş bir ceza bulunmasa da Ali Paşa başta olmak üzere dönemin sadrazamlarının baskıcı tutumu basın organlarının açık muhalefetine fırsat vermemiştir.

Ali Kararname'nin yayınlanmasından sonra yönetime karşı yapılan açıktan muhalefetin merkezini İngiltere, Fransa ve İsviçre gibi Avrupa ülkelerinde yayınlanan gazeteler oluşturmuştur. *Muhbir* ve *Hürriyet* başta olmak üzere yurt dışında yayınlanan gazetelerin açık bir muhalefeti gözlenirken, *İbret*'in yayınlandığı döneme kadar ülkede yayınlanan gazeteler arasında doğrudan iktidara karşı muhalefet hareketine rastlanmaz. *İbret*'i farklı ve önemli kılan özelliklerinin başında ise daha ilk sayıdan itibaren muhalefet edeceğini hemen herkese ilan etmiş olmasıdır. İşte bu çalışmada önce *İbret*'in yayınlandığı dönemin siyaset ve basın açısından konumuna değinilecek, sonra *İbret*'in muhalif yayımları tartışılacaktır.

Siyasal gelişmeler ve basın

Basın alanındaki gelişmeleri siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik gelişmelerden ayrı olarak değerlendirmek genellikle mümkün değildir. Siyasal gelişmeler doğrudan basın ve basın rejimlerini etkilemekte, basın organlarının gelişimi iktidarın/yönetimin hoşgörüsüne bağlı olmaktadır. Bu sebeple muhalif basın organı olarak *İbret*'i ele almadan önce dönemin siyasal gelişmelerini ve basını ele almakta fayda vardır.

Dönemin siyasal gelişmeleri ve Yeni Osmanlılar Cemiyeti

Osmanlı İmparatorluğu açısından 19. yüzyıl büyük değişikliklerin yaşandığı bir dönem olur. İmparatorluğun gerçek anlamda var olma yok olma mücadelesini yaşandığı bu asrın özellikle ikinci yarısı belki de İmparatorluk tarihinin en büyük sorunlarının yaşanacağı döneme girildiği yıllar olarak karşımıza çıkar. Bu dönemi diğer siyasi olaylardan ayıran ve konumuz açısından da önem arz eden Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin kurulması oluşturur. Çünkü oluşturduğu fikir hareketleri bir sonraki asırda yeni Türk devletinin kurulmasındaki fikir temelini oluşturulmasının da zeminini hazırlayacaktır. Bu sebeple dönemi iki ayrı başlık altında ele almakta yarar vardır.

Dönemin siyasal gelişmeleri

Osmanlı İmparatorluğu açısından 19. yüzyıl; Mısır, Sırbistan, Karadağ gibi sorunlarla (Kabacalı, 1994: 14) birlikte Kırım ve İmparatorluğun en çok toprak kaybettiği savaşlardan 93 Harbi olarak bilinen Osmanlı-Rus Savaşı başta olmak üzere dış sorunlarla uğraştığı bir dönemdir. Aynı yüzyılda İmparatorluk; ekonomi ve dış borçlanma, uygulanan israfçı politikalar başta olmak üzere Tunus, Lübnan, Girit gibi birçok iç sorunla karşı karşıya gelmiştir. Dış ve iç sorunların ülkede yayın hayatına başlayan ve asrın ikinci yarısında gerçek anlamda siyasal sistemde yerini alan basın

organlarının gündemlerinin dışında kalması elbette mümkün değildir. Dönemin basını ele alınırken bu olaylardan bağımsız olarak bir tespit yapmak ve sonuca ulaşmak da doğru olmayacaktır. Bu çerçeveden hareketle dönemin siyasi olayları dikkate alınarak her birisinin ayrıntılı incelenmesi bu çalışmanın sınırlarını aşacağı için doğrudan basını ilgilendiren üç önemli olayı ele almak makalenin konusunun daha iyi anlaşılması için yerinde olacaktır.

Osmanlı'nın son dönemine damgasını vuran siyasi gelişmelerin başında kuşkusuz Tanzimat'ın ilanı gelmektedir. 1839'da ilan edilen Tanzimat, düzenlemeler anlamına gelmekte, siyasi ve sosyal reformları içermekteydi (Mardin, 2013: 9). Padişahın kendi istek ve iradesiyle egemenlik hakkını sınırlandırıyor, kişinin can, mal ve diğer kişisel hak ve özgürlüklerini padişahın egemenlik alanından çıkartarak kanunlarla teminat altına alıyor, yürütmenin yasalar çerçevesinde çalışmasını sağlıyordu (Lewis, 2013: 187; Çavdar, 2013: 25). Türkçe ve yabancı dilde çıkarılan gazetelerin yayın hayatına başlamaları Tanzimat öncesine dayansa da çağdaş anlamda gazetelerin kurulması ve gelişmesi Tanzimat'ın bir sonucudur.

Tanzimat'la birlikte gelen iki önemli yenilik çağdaş anlamda basının kurulmasında ve gelişmesinde temel faktör olmuştur. Bunlardan birincisi, kişisel özgürlüklerin kanunla teminat altına alınması ve insanların tebaa olmaktan çıkarılarak vatandaş konumuna getirilmesi yeni dönem basın anlayışının oluşmasında temel olmuştur. İkincisi ise eğitimde yapılan reformlar ve eğitim amacıyla Avrupa'ya öğrenci gönderilmesidir. Çağdaş anlamda gazeteciliğin kurucusu olarak görülen Şinasi de böyle bir program sonucu Fransa'ya gitmiş, orada gazete ve gazeteciliğin toplumun haber alması, kamuoyunun oluşturulması, eğitilmesi ve görüşlerinin yönetime iletilmesindeki etkisini görmüş ve İstanbul'a dönüşünde önce *Tercüman-ı Ahval*, daha sonra ise *Tasvir-i Efkar*'daki yazıları, oluşturduğu içerik ile döneminin gazeteci aydınlarına ve gelecek kuşaklara örnek olmuştur.

Osmanlı'nın bu dönemdeki dönüm noktalarından birisini Kırım Savaşı oluşturmuştur. Savaştan her ne kadar Osmanlı galip çıkmış görünse de ilk dış borçlanma ve savaştan hemen sonra 1856'daki Islahat Fermanı İmparatorluğun kötü gidişini hızlandırmıştır. Ferman çerçevesinde ülkedeki azınlıklara verilen haklar tartışma konusunu oluştururken (Koloğlu, 1985), artık bu tarihten sonra eğitimde birlik sağlanamayacak, İmparatorluk içerisinde Müslüman ve gayrimüslim insanlar arasındaki ayrılık basının gündeme getirdiği konular arasında sıkça yer alacaktır. Kırım Savaşının bir diğer önemli etkisi Osmanlı Devletinde telgrafın kullanılmaya başlaması olmuştur. Savaş sırasında döşenen hatlar daha sonra da kullanılmaya devam etmiş ve telgraf sonraki yıllarda diğer şehirlerarasında da kullanılmaya başlamıştır.

Yeni Osmanlılar Cemiyeti

Basın açısından dönemin başka bir büyük siyasi olayı Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin kurulmasıdır (Güz, 2000a). Yeni Osmanlılar Cemiyeti sonraki muhalefet örgütlerine örnek oluşturması (Ortaylı, 2016: 303), ülkede meşruti bir sistemi amaçlaması (Tütengil, 1985: 20) sebebiyle siyasi bir organizasyon olarak karşımıza çıkarken, kurucularının tamamına yakınının gazeteci olması ve mücadele alanı olarak basını seçmeleri sebebiyle dönemin basın organları açısından da büyük önem taşımaktadır. Cemiyet üyeleri amaçlarına yönelik olarak gazeteleri kullanmışlar, özellikle Avrupa'ya kaçmalarından sonra mücadelelerini sürdürmek için farklı ülkelerde gazeteler çıkarmışlar ve basını mücadele alanının odağına yerleştirmişlerdir.

Cemiyetin 1865 yılı Haziranında İstanbul'da kurulduğunu, konu ile ilgili en geniş bilgiyi veren Ebüzziya Tevfik'in 3 ciltlik *Yeni Osmanlılar Tarihi*'nden öğreniyoruz. Avrupa'daki ihtilal örgütleri örnek alınarak kurulan Cemiyet, (Tanpınar, 2014: 221; Akşin, 1987: 18; Karpat, 1970: 260) Osmanlı'da kurulan ilk siyasi parti olarak da değerlendirilmektedir (Kinross, 1997: 505). Prens Mustafa Fazıl Paşa, Namık Kemal, Mehmet, Reşat, Nuri ve *Mirat* Dergisinin Sahibi Refik, Ayetullah Beylerle, Agah Efendi tarafından kurulan Cemiyetin üye sayısı bir süre sonra 245'e kadar çıkmıştır (Karal, 1956: 302; Lewis, 2013: 140-153). Gizli olarak kurulan Cemiyetin 1867 yılında Sadrazam Ali Paşa'ya haber verilmesine kadar İstanbul'da faaliyetlerini sürdürdüğü, varlığı yönetim tarafından öğrenilmesi ve yakalanabilenlerin gözaltına alınması, diğerlerinin ise yurt dışına kaçmasından sonra mücadele Avrupa'da devam etmiştir.

Basın yoluyla muhalefetin ilk başlangıcı olarak Cemiyet üyelerinin Avrupa'da çıkardıkları gazeteler görülebilse de yönetimin ve basının merkezi olan İstanbul'da açık muhalefeti yayın hayatı boyunca *İbret* yapabilmıştır. Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın torunu olan ve Osmanlı yönetiminde nazırlık/bakanlık da dahil birçok üst görevde bulunan Prens Mustafa Fazıl Paşa'nın Cemiyetin kuruluş ve özellikle Avrupa'daki mücadelesinde büyük etkisi olduğu dikkati çeker. Uygulanan maliye rejimi ile ilgili eleştirileri üzerine başkent İstanbul'da kalması sakıncalı görülerek sürgün edilen Paşa, Mısır Vilayeti üzerindeki haklarından vazgeçmesinin karşılığı olarak kardeşi Mısır Hidivi/Valisi İsmail Paşa'dan aldığı tazminat (Berkes, 2014: 287), Cemiyetin siyasi faaliyetlerini sürdürmesinde etkili olmuştur.

İstanbul yönetiminin kararı ile memuriyet görevleri ile Anadolu şehirlerine sürgüne gönderilen Ziya Paşa, Namık Kemal, Ali Suavi ve Agah Efendi'yi Paris'e davet eden Mustafa Fazıl Paşa, Paris'te yapılan toplantıda mücadeleye Avrupa'da devam kararı alınması üzerine mali destek vererek *Muhbir*'in yayınlanmasını da sağlamıştır. Ancak, aynı yıl 1867'de Sultan Abdülaziz'in Avrupa'ya yaptığı seyahat sırasında kendisini affettirerek İstanbul'a dönmüş ve Mısır veraseti konusunda hak elde etmek için yönetimle anlaşma zemini aramıştır. Bu süre içerisinde, hazırlıkları tamamlanan Cemiyetin yeni gazetesi *Hürriyet*'in yayınlanması için destek vermeyerek Ziya Paşa, Namık Kemal ve Cemiyetin diğer üyelerine beklemelerini söylemesi Paşanın Yeni Osmanlılara bakışını göstermesi açısından önemlidir. Paşa, İstanbul yönetiminden beklediği olumlu yaklaşımı bulamaması üzerine Cemiyet üyelerine haber göndererek *Hürriyet*'in yayınlanmasını sağlamıştır. Daha sonra, Fransa ve Almanya arasındaki savaşla birlikte Fransa'nın Mısır Valisi üzerindeki gölgesinin kalkması ile birlikte İstanbul yönetimi Mısır ile ilgili kendisine sıcak mesajlar vermiştir. Bunun üzerine Paşanın, meşruti bir sistem kurulması amacıyla oluşturulan Cemiyetin Avrupa'daki üyelerine yaptığı yardımı kesmesi ve onları ülkeye davet etmesi de bu siyasi teşekkülün, idealin ötesinde kişisel amaçlara ne oranda alet edildiğini göstermesi açısından önemlidir. Yeni Osmanlılar Cemiyeti, her şeye rağmen ülkede siyasal anlamda ilk muhalefet hareketini oluşturmuş, yönetimde köklü değişiklikler içeren yeni sistem meşrutiyetin ilanı konusunda kamuoyu oluşturmuş, yurt dışında da olsa muhalif basın ortaya çıkarmasını sağlamıştır.

Konumuz açısından dönemin diğer siyasi ve siyasi olduğu kadar basınla ilgili önemli gelişmesini Ali Kararname'nin yayınlanması oluşturur. Kararname ile birlikte Tanzimat yönetiminin uyandırmaya çalıştığı yenileşme hareketinin karşısına geçtiği görülür. Bu tarihten itibaren yönetim, Tanzimat nesli olarak adlandırılan genç kuşağın fikir ve eleştirileri karşısında bir denge unsuru olmaya çalışacaktır. Aşağıda da

değınileceği üzere 1867 yılında kararnamenin yayınlanmasından sonra o döneme kadar büyük oranda daha serbest bir ortamda yayın yapan basın organları daha sıkı denetlenerek, bir anlamda siyasal muhalefetin önü kesilmiştir. Aynı zamanda Yeni Osmanlılar Cemiyeti üyesi de olan dört gazetecinin tayin edildikleri İstanbul dışındaki yerlere gitmeyerek yurt dışına kaçmaları ve sonrasında cemiyet üyelerinin tutuklanması Kararnamenin siyasal yönünü göstermesi açısından önemlidir.

Basın

Basın organları açısından 19. yüzyıl ilk gazetelerin ortaya çıktığı ve geliştiği bir dönem olmuştur. Türkçe ve yabancı dilde gazetelerin yayınlandığı bu asrın ilk yarısında Osmanlı toplumu açısından gazete bir gereklilik olarak görülmez. Avrupa ve Amerika'da günlük hayatın bir parçası haline gelen basın, eserlerin fiyatını da ucuzlatarak yüz bin tirajları geçerken toplum ve devlet açısından konumu ve gücü tartışılmaz bir noktaya gelmiştir. İmparatorlukta yayınlanan gazetelere toplumsal talebin olmayışı yönetimin basından rahatsızlık duymasını gerektirecek bir konum yaratmıyordu. *Tercüman-ı Ahval*'in yayınlandığı döneme kadar gazeteler *Takvim-i Vekayi* (1831) ve *Vakayi-i Mısriye* (1828) örneğinde olduğu gibi ya doğrudan devlet yönetimin tarafından çıkarılmış, ya da *Ceride-i Havadis* (1840) örneğinde olduğu gibi doğrudan devlet yardımı alarak yayın hayatını devam ettirebilmiştir. Osmanlı devlet yönetimi kendi toplumu içerisinde etkisinin sınırlı olduğunu, Avrupa toplumları açısından ise güçlü etkileri bulunduğunu bildiği için kendi toprakları üzerinde çıkanlar da dahil basını dışarıya karşı kullanılacak bir silah olarak görmüş ve bu yönde bir politika izlemiştir.

İlk gazeteler yabancı dilde yayınlanmış ve Fransız elçiliği tarafından çıkarılmıştır (Topuz, 2012: 28-30). Bir elçiliğin İstanbul'da yabancı dilde bir gazete çıkarmasının temel amacı tarihin hemen her döneminde olduğu gibi propagandaya yöneliktir. 1795 yılında gazete çıkarmak için yapılan teşebbüsün amacı 1789'daki büyük sosyal patlama olan Fransız İhtilalı'dır. Elçilik yeni yönetim lehine Osmanlı toplumunda kamuoyu yaratmak amacındadır (Güz, 2000b: 22). Gazetenin Türkçe olarak yayınlanması istenir, ancak gazetenin basılması için Avrupa'dan istenen matbaa Osmanlı alfabesi yerine Latin harfli olarak gelir. Bunun üzerine ilk gazete Fransızca olarak çıkarılmış olur. 19. yüzyıl boyunca yabancı dilde İstanbul ve İzmir başta olmak üzere İmparatorluk topraklarında çok sayıda gazete yayınlanır. Bu gazetelerin bazıları yayınlarını 20. yüzyıla ve Cumhuriyet sonrasına kadar sürdürür.

Bu asrın ikinci yarısında Şınasi ile birlikte başlayan süreçte gazeteler yönetimden bağımsız olarak yayınlanmaya başlamışlar ve devlet değil toplum tabanlı bir yayın politikası izlemişlerdir. *Tercüman-ı Ahval* (1860) ve *Tasvir-i Efkar*'la (1862) başlayan bu süreçte gazete dünyanın hiçbir yerinde görülmemiş bir fonksiyon üstlenmiştir. Tanpınar'ın deyimi ile gazete, hemen tek başına yeniliği ve gelişmeyi ifade etmiştir. Kısa bir süre içerisinde küçük problemleri aktarmak suretiyle dünya ile ilişki kuran, bazı faydalı bilgiler veren ve okumayı geliştiren bir araç olmaktan çıkarak hakiki anlamda tartışmaların yapıldığı gerçek anlamda bir kürsü olmuştur. Düşünce gazete etrafında şekillenerek yapıcı bir unsur olurken o döneme kadar devlet yönetimi tarafından verilen emirlerle idare edilen toplum, gerçek anlamda sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Vatan, millet, insanlık, hürriyet, hak ve adalet gibi kavramlar etrafında gerçek anlamda halkalar

meydana gelirken, ülkede ilk olarak ve tam anlamıyla bir kamuoyu oluşmuştur (Tanpınar, 2014: 249).

Tanzimat'ın uyandırmaya çalıştığı yenileşmenin aracı değil kaynağı olan gazete dil konusunda da büyük gelişmelerin sağlanmasına aracılık etmiştir. Şinasi ile birlikte ilk defa "Gazeteci lisanı", başka bir deyimle basın dili oluşur (Koloğlu, 2013: 18) ve Şinasi ile birlikte başlayan basın dili, Namık Kemal ve Ahmet Mithat vasıtasıyla gelişmeye devam eder (Yılmaz, 1993: 171). Dil konusunda yönetimle gazeteci/şair aynı hedefte birleşir: Halka hitap. Türkçe, gazete ile hakiki anlamda kendisini bulurken, gerçek anlamda nesir oluşmuştur.

İlk eğitimi gazete tamamlamış, kitleye okuma zevkini aşlamış, o döneme kadar belirli bir grubun tekelinde bulunan fikir ve edebiyat artık halkın malı olmuştur. Türkçede ilk tiyatro, tercüme ve telif eserleri gazete vermiş, roman çeşitlerinin ilk örnekleri gazetede görülmüştür. Makale, eleştiri ve denemelerin gelişmesini gazete sağlamıştır. Günlük gelişmelerin tartışılması, siyaset ve sorunların haber ve eleştiri yapılması ile toplumun düşünce ufku genişlemiştir. Avrupa gazetelerinde muhalefetin başlaması, edebî gazeteciliğe yönelme, eleştiri ve yorumların yer bulması uzun zaman alırken (İnuğur, 2005: 73-82) Osmanlı'da gecikmenin de etkisiyle adeta bir patlama yaşanmıştır. Avrupa için gazete haber veren, eleştiren, yönetimle okuyucu arasında bir köprü işlevi görüp fikrin yayılmasında bir araç görevi üstlenirken arkasında sosyal kurumların yanında aydınlar vardır. Buna karşılık Osmanlı'da ise yeniliğin, gelişmenin kaynağı gazete olmuştur. Kamuoyu onun etrafında oluşmuş, okumayı o öğretmiş, aydını o yetiştirmiş, kitabın bıraktığı boşluğu o doldurmuş, birçok politikacı mesleğe gazetecilikle başlamıştır (Tanpınar, 2014: 250-251). 1873'e kadar sürecek olan bu dönemin sonunda gazete kendi asli fonksiyonlarına dönecek, kitap başta olmak üzere diğer araçlar kendi rollerini üstlenecektir.

Ali Kararnamenin çıkarılmasından önce İstanbul'da *Takvim-i Vekayi*, *Ceride-i Havadis*, Tercüman-ı Ahval, *Tasvir-i Efkar* ve *Muhbir* yayınlanmaktadır. Kararnamenin çıkarılmasına Ali Suavi'nin *Muhbir*'de (1866) yayınlanan ve Mısır Valisi İsmail Paşa'nın isteklerini içeren bir yazısı sebep olmuştur (Kabacalı, 1990: 31-32). Yazının yayınlanmasından bir gün sonra *Tasvir-i Efkar* böyle bir isteğin söz konusu olmadığını ve olmayacağını haber vermiş ise de üç gün sonra *Muhbir* bir ay süreyle kapatılmıştır (Uçman, 1989: 446). Arkasından *Tasvir-i Efkar*'ın 10 Mart 1867 tarihli sayısında Namık Kemal'in "Mesele-i Şarkiye" adlı makalesi yayınlanmıştır. Bu gelişmeleri 15 Mart 1867'de *Ali Kararname*'nin (*Kararname-i Ali*) yayınlanması takip etmiştir (Koray, 1992: 554). Sonrasında ise, devlet memuru sıfatları ile *Tercüman-i Ahval*'in sahibi Agah Efendi ile Ali Suavi'nin Kastamonu'ya sürgün edilmeleri, Namık Kemal'in Saniye rütbesiyle Erzurum vali yardımcılığına ve Ziya Bey'in (sonra Paşa) Kıbrıs Mutasarrıflığına tayinleri izlemiştir (Ebüzziya, 1973a: 51-59).

Kararnamenin yayınlanmasına kadar olan dönemde basında yönetime karşı açık bir muhalefet hareketi görülmezken Ali Kararname'nin yayınlanmasında sonra Yeni Osmanlılar Cemiyeti üyelerinin yurt dışında çıkardıkları gazeteler doğrudan yönetimi hedef almışlardır. Cemiyet üyelerinin gazetelerinin İstanbul'da kapatılmasından sonra Londra'da önce *Muhbir* (1867), aralarında çıkan anlaşmazlık üzerine bu gazeteden de vazgeçerek Namık Kemal ve Ziya Paşa'nın yönetiminde daha sonra yayınladıkları *Hürriyet*'in (1868) İstanbul yönetimine karşı muhalefeti önemlidir. Cemiyet üyelerinin yayınladıkları *Ulum*, *Muvakkaten Ulum Müşterilerine*, *İhtilal*, *İnkılap* (İskit, 1943: 26-27) gibi gazeteler de İstanbul yönetimine muhalefet etmişlerdir.

Kararname ile birlikte gazetelerin bazıları kapatılıp Avrupa'ya kaçan Cemiyet üyelerinin farklı ülkelerde muhalif gazeteler çıkarmasından sonra da Osmanlı yönetimi yeni gazetelerin yayınlanmasına izin vermiştir. Bunlar arasında 21 Kasım 1868'de ikinci kez yayınlanan *Terakki*, 28 Temmuz 1869'da yayınlanan *Mümeyyiz*, 22 Ocak 1870'de yayınlanan *Basiret*, 1869'da yayınlanan *İbret*, Haziran 1870'de yayınlanan *Asır*, 4 Eylül 1870'de yayınlanan *Hakayık-ül-vakayi*, 24 Ekim 1870'de yayınlanan *Diyojen*, Aralık 1870'de yayınlanan *Hülasat-ül-efkar* vardır (Özön, 1997: 14). Bunların içerisinde kuşkusuz *İbret*'in yeri ayrı ve önemlidir.

İbret ve muhalefet

Yayın hayatı boyunca açık biçimde yaptığı muhalif yayınları ele almadan önce kapatılmalarla geçen ve her dönemde farklı yayın politikaları benimseyen *İbret*'in yayınlanış ve kapanış sürecine kadar olan döneme bakmakta yarar vardır.

İbret gazetesinin yayın hayatı

İbret farklı isimlerle yayınlanmış ve yönetimini, kadrosunu değişik kişiler üstlenmiştir. Gazete ilk olarak Aleksan Sarrafyan tarafından *Kevkeb-i Şarkî* (Doğu Yıldızı) adıyla yayınlanmıştır. Küçük boyda ve çift sütun üzerine, günlük olarak yayınlanan gazetenin ilk sayısı 1 Aralık 1869 tarihini taşımaktadır. Gazete sadrazam Âli Paşa'nın siyasetini öven yazılarla yayın hayatını sürdürmesine rağmen Şubat 1870'deki 42. sayısından sonra yayınına ara vermiştir. Bozuk bir Türkçe ile Aleksan Sarrafyan'ın yazdığı tahmin edilen yazıların da bu başarısızlığa neden olduğu düşünülmektedir. Sarrafyan gazeteyi tekrar 16 Haziran 1870'de, bu kez *İbret* adı altında pazartesi ve perşembe günleri çıkmak üzere yayımlanmaya başlamış, Fransa-Almanya savaşına rağmen gazete ilgi görmemiştir (Yazıcı, 2000: 368).

İbret'in yayınlandığı dönemin basın hayatında, hızla çoğalan basımevlerinin sahiplerini eğitim düzeyi düşük, geçmişlerinde gazete hamallığı yapmış kişiler oluşturmaktaydı. Geçim kaynaklarında devamlılık sağlamak amacıyla gazete çıkarmak bu kişilerin başvurdukları bir yöntemdi. Gazetelerden biri kapanınca işlerine devam edebilmek dolayısıyla yeniden gazete çıkarabilmek için ellerinde yedek özel izinler bulundurmaktaydılar. Ancak yeterli bilgi donanımına sahip olamadıklarından, gazetelerini ya bir yazara "iltizam"a vermekte veya gazetenin yayınlanabilmesi için ücretle yazar tutmaktaydılar. Adları o dönem yayınlanmış bütün gazetelerin sahibi olarak yer alan bu kişilerin en ünlüleri arasında Andon (Antuvan), Filip, Aleksan Sarrafyan, Teodor Kasap, Misailidi gibi isimler yer almaktadır (Özön, 1997: 31-32).

Sarrafyan gazetesini İskender Bey'e kiralamış ve gazete 26 Nisan 1871 tarihinde daha büyük boy, haftalık ve üç sütun olarak tekrar 1. sayı ile *İbretnümâ-yı Âlem* (İbret Gösteren Âlem) olarak yayınlanmıştır. "Kötü adetleri istihza edip mazarratını güldürücü bahislerle ahaliye göstermek... " amacıyla bir mizah gazetesi içeriğiyle çıkarılmıştır. Haftada önce iki, sonra üç defa yayınlanan gazete adını *İbret* olarak değiştirmiş, okuyucu sayısının azalması üzerine tekrar haftada iki kere yayınlanmaya başlamış ve nihayet 54. sayısının yayınlandığı 29 Ocak 1872'de yayını durdurmuştur. Kısa bir aradan sonra 7 Şubat 1872'de yine Aleksan Sarrafyan'ın sahipliğinde, sorumlusu İskender bey görünmekle birlikte basın işleri Ahmet Mithat tarafından üslenilerek yeniden yayınlanmıştır. Gazetenin boyutları büyümüş ve dört sütun olarak cumartesi ve pazar hariç haftada beş gün yayınlanmaya başlamış ancak hükümet tarafından

kapatılmış, gazetenin sahibi de bir ay süreyle gazete çıkarma hakkından mahrum bırakılmıştır (Yazıcı, 2000: 368; Özön, 1997: 31). Bu dönemde Ali Paşa'nın da ölümüyle birlikte Yeni Osmanlılar Cemiyeti Üyelerinin neredeyse tamamı İstanbul'a dönmüştür (Nalcıoğlu, 2013: 305). Ancak basın organlarına gösterilen hoşgörü uzun sürmeyecektir.

Bu çalışmanın konusunu oluşturan yayın dönemi 13 Haziran 1872'de başlamıştır. Mahmut Nedim Paşa'nın sadrazamlığının gerçek yüzünü göstermeye başladığı bu dönemde Namık Kemal'in, *Diyojen*'de ara sıra yazılar yazmakla birlikte ciddi gazete çıkarma düşüncesi vardır. Arkadaşlarıyla birlikte bu işe karar verdikten sonra, bununla ilgili resmi işlemlere girişmişlerdir. *İstikbal* adıyla yayınlanacak bu gazeteye izin almak için 1864'te çıkarılan Matbuat Nizamnamesi ile birlikte kurulan (Baykal, 1990: 59) Matbuat Umum Müdürlüğü'nün bağlı olduğu Hariciye Nezareti'ne (Dışişleri Bakanlığı) başvurulmuş, soruşturmayı yapan Zaptiye Nezareti'nin olumlu görüşüne rağmen Babıâli yeni gazeteye izin vermemiştir. Bu dönemde *Diyojen*'in de kapalı olması Namık Kemal ve arkadaşlarını arayışa itmiş, sonuçta gazeteye verilen cezanın da tamamlanması ile *İbret* ayda 15 altın liraya Aleksan Sarrafyan'dan kiralanmış ve yayın hayatına başlamıştır (Özön, 1997: 31).

Gazetenin sonraki dönemi de kapatmalarla geçmiştir. Yeni yayın dönemine başlamasından hemen sonra 19. sayıda Namık Kemal'in bir yazısından dolayı 10 Temmuzdan itibaren 4 ay kapatılmış, cezası tamamlanmadan izin alınarak 30 Eylül 1872'de 20. sayı ile tekrar yayınlanmaya başlamıştır. Gazete 6 Şubat 1873'teki 110. sayısı ile tekrar kapatılmış, 8 Mart 1873'te tekrar yayınlanmaya başlamış ancak cezalara rağmen yayın politikasını değiştirmemiştir. Namık Kemal'in yazdığı *Vatan Yahut Silistre* tiyatro eserinin 1 Nisan 1873'te sahnelenmesinden sonra yapılan gösterilerin de etkisiyle *İbret* bir daha çıkmamak üzere kapatılmış ve 9 Nisanda Namık Kemal ve diğer çalışanları sürgün edilmiştir (Ebüzziya, 1974: 508).

İbret'in muhalefeti ve yayınları

Türkiye'de ilk fikir ve muhalefet gazeteciğinin ne zaman başladığı konusunda farklı yaklaşımlardan söz edilebilir. Örneğin Şinasi'nin çıkardığı ikinci gazete olan *Tasvir-i Efkâr* fikir gazeteciliği açısından öncü sayılabilir. Yine muhalif gazeteciliğin ilk örneği olarak bir anlamda İstanbul'da yayınlanan *Muhbir* ismi gündeme getirilebilir. Ayrıca Yeni Osmanlılar Cemiyeti üyelerinin Avrupa şehirlerinde çıkardıkları gazeteler bu anlamda öncü sayılsa da İmparatorluk sınırları içerisindeki başkent İstanbul başta olmak üzere diğer şehirlere bu gazetelerin yaygın olarak ulaşması mümkün olmamıştır. Bu iki açıdan *İbret*'i farklı kılan unsurlar; gazetenin daha başlangıçtan itibaren net biçimde muhalefet edeceğini adeta deklare etmesi ve fikir gazetesi olarak toplumda gördüğü kabuldür. Gazetenin tirajları da bunu göstermektedir.

Çalışmanın konusunu oluşturan 13 Haziran 1872 tarihli yeni yayın döneminin ilk sayısına konan başyazı¹ (Ebüzziya, 1973b: 122) *İbret*'in yayın politikası ve iktidara

¹“Zaten kitabet mesleğinden yetişmiş olduğumuz gibi, elimizden geldiği kadar vatana hizmet etmeyi ve geçimimizi de bu yolda aramayı arzu eylediğimizden ve matbuatı da memleketimizce bu maksatları elde etmek için en büyük vasıta gördüğümüzden bir gazete neşrine karar verdik. Yeni bir gazete tesisiyle mülkümüzde matbuatın ilerlemesine dahi bu sırada bir hizmet etmeye muvaffak olamadığımızdan belirli bir zaman için *İbret*'in yazı işlerini üzerimize aldık. İnanışımıza göre burada gazetelerin en büyük vazifesi, halkımıza siyasi kaideler ve medeni ilerlemelere ait malumat vermektir. Bunun için elimizden

karşı tutumu hakkında bize çok net bilgi vermektedir. Gazetenin yazar ve yönetici kadrosunu oluşturan ekip, kendilerinin gazetecilik mesleği ile meşgul olduklarını belirtmekte, gazeteciliği ise vatana hizmetin bir aracı gördüklerini ifade etmekte. Yeni bir gazete çıkarma girişimlerinin başarısızlıkla sonuçlandığını ve kendilerine izin verilmediğini açıklayarak yönetime göndermede bulunmakta ve bu sebeple gazeteyi kiraladıklarını söylemekte.

Çıkış yazısının daha sonraki bölümünde basının görevleri ve gazetenin yayın politikasını açıklanmaktadır. Hedef olarak da siyasi ilkeler ve gelişmelerle ilgili bilgi verileceği, bu amaca yönelik olarak çalışılacağı belirtilmektedir. “Bununla beraber havadis” verileceği bildirilerek ağırlıklı olarak yorum ve eleştiri yapacakları, ama bununla birlikte haber de verileceği açıklanmaktadır. Son cümle ise adeta yönetime meydan okur bir içerik taşımaktadır. Doğru söylemelerinin “Matbuat Nizamnamesi”ne bağlı olduğu ifade edilerek bunun önünde engeller olduğu deklare edilmektedir.

Gazetenin başyazarlığını Namık Kemal, sorumlu yazı işleri müdürlüğünü Kayazade Reşat, yardımcılıklarını Ebüzziya Tevfik ve Menapirizade Nuri Beyler üstlenmiştir. Gazete 33,5 x 47,5 cm boyutunda ve dört sütun üzerine cumartesi ve pazar hariç haftada beş gün yayınlanmıştır. Her sayısı büyük ilgi gören gazetenin ilk sayısı iki baskı yaparak 25 bin satmıştır. Diğer günlerdeki tirajı da 12 binin altına düşmemiştir (Güz, 2000b: 55). Gazeteye Prens Mustafa Fazıl Paşa da destek vermiş ve Şinasi'nin ölümü üzerine daha önce *Tasvir-i Efkar*'ın basıldığı matbaayı satın alarak Namık Kemal ve arkadaşlarına hediye etmiştir. Matbaa teçhizatı Hocopula Çarşısına taşınarak Ahmet Mithat'ın matbaasıyla birleştirilmiştir (Mardin, 2013: 68; Yazıcı, 2000: 370).

Namık Kemal başta olmak üzere gazetede yayınlanan her yazı yönetimin tepkisini çekmiştir. Yeni yayın hayatına başlamasının üzerinden bir ay bile geçmeden 2 Temmuz 1872'de yayınlanan Namık Kemal'in “Garaz Marazdır” başlıklı yazısı yönetimin şimşeklerini üzerine çekmiş ve kapatılmasına sebep olmuştur. Yönetim, gazetenin 19. sayısındaki bu yazı ile zihinlerin bulandırılmaya çalışıldığını belirtmiştir. Gazeteye gösterilen tepki o kadar büyüktür ki, o dönemde kapatılan gazetenin sahibine ertesi gün kapatılma ile ilgili yazı yayınlama yetkisi verilmesine rağmen *İbret*'e bu hak verilmemiştir. Yazının tepki görmesinin sebebi Anadolu –Bağdat demiryolu için yapılacak 25 milyon liralık bir borçlanmadır. Bu yazı ile sadece gazete kapatılmakla kalmamış gazetenin kadrosu da devlet memurluğu görevleriyle İstanbul dışına sürgün edilmişlerdir. Namık Kemal Gelibolu Mutasarrıflığı, Nuri Bey Ankara Mektupçuluğu, Ebüzziya Tevfik İzmir'de oluşturulacak “Mahkeme-i Kebire-i Merkeziye” Başkatipliğine, Reşat Bey Bilecik Kaymakamlığına tayin edilmişlerdir (Ebuziyya, 1973b: 134).

Tayinlerin yapıldığı dönem Sadrazam değişikliğine rastlayıp 31 Temmuz 1872'de Mahmut Nedim Paşa Sadrazamlıktan ayrılıp yerine 80 gün görevde kalacak olan Mithat Paşa'nın ilk Sadrazamlığa atandığı için, Namık Kemal Eylül'e kadar Gelibolu'ya, Ebüzziya Tevfik ise atandığı mahkeme kaldırıldığı için İzmir'e gitmemişler ve İstanbul'da kalmışlardır. Namık Kemal bu dönemde mizah dergisi *Diyojen*'e imzasız yazılar yazmıştır. *İbret*'in 4 aylık kapatma süresi dolmadan tekrar yayınlanma iznini aldıktan sonra Gelibolu'ya gitmiştir (İnuğur, 2005: 231; Özön, 1997: 124).

gelen bütün gayreti bu hizmette kullanacağız. Bununla beraber havadis vermekte de kusur etmeyeceğiz. En kutsal bildiğimiz bir vazife de Matbuat Nizamnamesinin müsait olduğu derecede doğru söylemektir.”
Başmuharrir (Başyazar): N. Kemal; Muharrir (Yazar): Reşat; Muharrir (Yazar): Nuri; Muharrir (Yazar): Tevfik; Müdür: Mahir.

Namık Kemal Gelibolu'da kaldığı 30 Eylül 1872 ile 18 Ocak 1873 tarihleri arasındaki dönemde *İbret*'e B.M. imzasıyla Gelibolu'dan makaleler gönderirken, diğer yazar kadrosunun ise imzasız yazıları aynı gazetede yayınlanmıştır. Namık Kemal'in yazılarının içeriğini; Şark meselesi, Prusya politikası, Alman seferi gibi dış politika ve devlet, millet, yönetim, ihtiyaç duyulan değişim ve memurlar gibi iç politika konuları oluşturmuştur. Namık Kemal başta olmak üzere yazar kadrosundan uzak kalan gazete bu süreçte teknik olarak zor şartlarda yayınlanmıştır. Namık Kemal İstanbul'a dönmesi üzerine *İbret*'in 97. ve 110. sayılarına "Kemal" imzasıyla başyazılar yazmış ve gazeteyi eski günlerine getirmeye çalışmıştır. Muhalif yayın politikasını sürdüren gazete 6 Şubat 1873'te yine kapatılmış ve 8 Mart 1873'teki 111. sayısı ile yeniden yayınlanmaya başlamış ancak politikasından taviz vermemiştir (Yazıcı, 2000: 370).

Gazetenin yayın hayatı uzun sürmemiş ve Namık Kemal'in Osmanlı Ordusunun Silistre'de Ruslara karşı yaptığı savunmadan ilham alarak yazdığı *Vatan Yahut Silistre* adlı tiyatro eseri ile ilgili olarak bir yazı *İbret*'in 31 Mart 1873 tarihli 127. sayısında yayınlanmış, ertesi gün de Gedikpaşa Osmanlı Tiyatrosu'nda oyun sahnelenmiştir. Oyundan etkilenen izleyicilerin yaptıkları gösterinin faturasını yönetim gazetecileri ve gazetelere çıkarmıştır. Yönetim *İbret*'in kapatılma gerekçesini 130. sayısındaki başyazıda yer alan "Ma'haza yine ümitvar olalım, hükümeti seniye'nin (yüce) Millet-i Matbuasını bu kadar meyus (üzgün) etmeyeceğine itikad edelim." cümlesi oluşturmuştur. Yazıda yer alan ve emir altında olan, tabi olan halk anlamındaki "ehali-i tabia" yerine hakim olan, emir altında tutan "ehali-i matbua" ifadesi kapatılmanın gerekçesini teşkil etmiştir (İnuğur, 2005: 233).

Gazetenin kapatılmasını gazetenin yazarlarından Ebüzziya Tevfik, toplum üzerinde hakimiyet kurmuş bulunan meşruti idarelerinde bile halkın, meydana getirdiği devletin tabi kılını değil tabi olanı olduğunu belirterek ifadenin yanlış yazıldığını, gazetenin düzeltmenin bu anlam farkını kavrayamayacak durumda olduğunu belirterek kapatılma gerekçesini eleştirir (Ebuzziya, 1973b: 206). Ancak sonuçta gazete kapatılmış, ellerine ulaşan kapatılma tebliğinden sonra yazarlar "Umuma Veda"¹ başlıklı bir ek çıkarmışlardır (Ebuzziya, 1974: 508).

Hazırlanan metin her şeye rağmen yönetime meydan okur biçimde hazırlanmıştır. Yazıda verilen kapatma cezası sorgulanırken izledikleri yayın politikasının iktidar kaynaklı olarak, "baskı ve hücumlar" sebebiyle zorunluluktan kaynaklandığı belirtilerek gazetenin muhalif yayın politikasının sebebinin yönetim olduğu belirtilmektedir. Büyük

¹ UMUMA VEDA

"İbret'in konuları halka faydalı mı idi, değil mi idi? Kanuna karşı mı geldik? Yahut kanunların tefsir merci olan Şuray-ı Devlet'in hükmünü mü diledik, şahsiyet ile biz isteyerek mi uğraştık, yoksa gördüğümüz baskılar ve hücumlar üzerine mi mecbur olduk? Gazetemize göre Yüce Padişahın özel buyrukları yayınlanmağa başladıktan sonra, en hafif ceza olan bir ay kapatılmaktan başka, bir resmi muamele görmemiş iken, Hükümet-i Seniye'ce ikinci defa sanık görüldüğü zaman, bir kaç deyimle bir hikaye için, bütün bütün lağvedilmesine gidilmesi emsaline ve hareketine uygun mudur değil midir? Buralarını temize çıkarmak, kamuoyunun hakkı olduğundan, biz o yolda bir şey söylemeğe lüzum görmeyiz.

Yalnız şurasını bildirmeğe mecburuz; mademki Matbuat Nizamnamesi yürürlükten kaldırılmıştır ve mademki Hükümet-i Seniye'nin gazetelerce arzu ettiği dili ve mesleği keşfetmek kabil değildir, arada *İbret* gibi vatansever ve ilerleme taraftarı olan yayın organlarının, bir tesadüf veya bir yanlışlık uğruna feda ola gelmesi tabi görünür.

İşte *İbret*, vatanseverlik yolunda mahvoluncaya kadar dayandı. Nihayet susacağı bir köşeye çekildi. Üzüntü yok! Dünyada kim kalmış! Ne baki olmuş? Yaşasın Vatan!" (Ebuzziya, 1973b: 221).

bir suç işlememelerine rağmen kendilerine verilen cezanın büyüklüğünden şikayet edilmektedir. İzlenen yayın politikası ile ilgili kararın kamuoyu tarafından verilmesi gerektiği belirtilerek adeta çağdaş anlamdaki basın rejimlerine vurgu yapılmaktadır. Gazetenin keskin üslubunun faturasının yine yönetime çıkarıldığı ve hükümetin nasıl bir dil kullanılmasını istediğini bilmedikleri ifade edilmektedir. Son cümlede ise, ülke uğruna gazetenin kendisini feda ettiği belirtilerek yönetimlerin de geçici olduğu haykırılmaktadır.

Ebuzziya'nın da belirttiği gibi (1973b: 222) *İbret*'in kapatılmasının kamuoyunda asla etkisi olmamıştır. Gazetenin dokuz ay öncesindeki kapatılmasında halkın ve yahut gerçek deyimini ile *İbret*'ten istifade eden kimselerin belirttikleri üzüntünün, bu defa eseri görülmemiştir. Ebuzziya'nın ifadesiyle, bu durum memleketin mevsime bağlı ruh halinin ürünüdür. Zaman, bahar mevsimidir. Kışın sebep olduğu miskinlik, uyuşukluktan henüz kurtulmuş olan halk, vicdan ve fikirlerin kaynaşması ile öfke ve üzüntüsünün şiddetini belirtmeğe eğilimli bir halde değildir. Bundan dolayı okuyan insanların çoğu gazetenin kapatılmasına kayıtsız görünmüştür. Hatta *İbret*'in dokuz ay evvelki aranılması da yarı yarıya azalmıştır.

Dönemin en çok okunan gazetesi *Basiret* ile *Hakayik-ül Vekayi*'dir. Çünkü bunlar olup biten olayları haber alıp bildirmekte birbirleri ile rekabet edecek kadar başarılıdır. Yine Ebuzziya'nın ifadesi ile kafa yormak ve yorumlamaktan yoksun olan bir halk ise, öyle fikir ve yorum neticesi olan siyasi ve sosyal makalelerden zevk alamamaktadır. İnsan ise zevk almadığı bir şeyden elbette ki yararlanamayacağı için, onun bulunmaması kendisine bir eksiklik sayılmamaktadır.

Olay gazete kapatmakla sınırlı kalmamış, Gedik Paşa Tiyatrosu yıkılmış, gazeteciler tutuklanmış ve 9 Nisan 1873'te Namık Kemal Kıbrıs, Ebuzziya Tevfik Rodos, Nuri ve İsmail Hakkı (Bereketzede) Beyler Akka'ya sürgün edilmişlerdir. Gazetecilerin tutuklanma ve İstanbul'dan ayrılışlarını Ebuzziya (1973a) *Yeni Osmanlılar*'da ayrıntılı olarak anlatır. Gazeteciler gazetenin kapatılması, tutuklanmaları ve sürgün edilmelerine halkın tepki göstereceğini düşünmüşler ancak halktan böyle bir destek gelmemiştir. Namık Kemal, sevkedildikleri sırada ve hatta vapurda bile halkın gelip kendilerini kurtarmalarını boşuna beklemiştir (Tanpınar, 2014: 231).

İbret Gazetesi dendiği zaman kuşkusuz öncelikle Namık Kemal ismi aklı gelmektedir. *Tasvir-i Efkar*'da başlayan basın hayatı boyunca muhalefet ve fikir gazeteciliğinin öncüsü olmuştur. Namık Kemal, Fransızca ve Farsça bilen, Şinasi ve sonrası dönemde dil üzerinde çalışan ve Türkçeyi yoğuran, ismi vatan şairi ve hürriyet savunucusu olarak tarihe geçen bir şahsiyettir. Fikirleriyle çağına, Osmanlı'nın son dönemine ve Cumhuriyet nesline örnek olmuş (Zürcher, 2014: 109); *Mir'at*, *Muhbir*, *Basiret*, *Hadika*, *Vakit*, *Diyojen*, *İttihat*, *Sadakat* gibi yayım organlarındaki yazıları ile

birlikte (Oral, 1967: 131-132) *Tasvir-i Efkar*'la başlayan, *Hürriyet* ile devam eden, gazetecilik ve yazarlık hayatının zirvesini *İbret*'te yaşamıştır.

Sonuç

19. yüzyılda Osmanlı Devleti, aydınlanma ile dünyada oluşan değişimlere köklü reformlar gerçekleştirerek uyum sağlamaya çalışmıştır. Ancak dönemin dış politika sorunları, çalkantılı siyasi olayları, artan ekonomik problemlerin büyüklüğü dönemin sadrazamları Ali ve Fuat Paşaların baskıcı yönetimi gibi halkı endişelendiren ve ülkede memnuniyetsizlik yaratan etkenler Namık Kemal ve Ziya Paşa gibi dönemin aydınlarının tepkisini çekmiştir. Fransız Devrimi'nin özgürlükçü anlayışı ve demokrasi fikrinden fazlasıyla etkilenen dönemin aydınlarının oluşturduğu "Yeni Osmanlılar" adı verilen grup, Tanzimatçılara karşı gazetecilik yoluyla yoğun muhalefet yaparak eleştirmişlerdir.

Tanzimat'ın öngördüğü yeniliklere karşı devletin başındaki yönetim, özellikle 1867'deki Ali Kararname'nin yayınlanmasından sonra otoriter bir bakış açısıyla, ülkedeki muhalefetin en güçlü noktasında duran ve görevi kamuoyunu aydınlatmak, halkı düşünmeye sevk etmek olan basını kontrol altında tutmayı amaç edinmiştir. Ülkeyi idare edenler muhalefeti istediği çizgide tutmak amacıyla basını kısıtlayıcı uygulamalar getirmişler, basına verilen cezalar gazetelerde yayınlanan yazılardaki özgürlükçü ve muhalif fikirlerin yoğunluğuyla doğru orantılı olarak ağırlaşmıştır. Gazete kapatma, yazarları sürgüne gönderme gibi çok ağır uygulamalar ile gazetelerin yayın politikaları değiştirilmeye çalışılmıştır.

Namık Kemal ve arkadaşlarının *İbret*'i devralmasından sonra muhalefet basın geleneğini ilk başlatan ve fikir gazeteciliğinin öncülerinden birisi olan *İbret* de yönetimin baskı ve yıldırma politikalarını derinden hissetmiştir. Kısa süren bu dönemdeki yayın hayatında basının sonraki temsilcilerine örnek olacak bir tutum sergileyerek doğru bildiği yoldan taviz vermemiştir. Gazetenin uzun süreli kapatılmaları, yazar ve yöneticilerine verilen sürgün cezalarına rağmen doğru bildiğini söylemeye devam etmesi *İbret*'i Türk Basın Tarihinde önemli ve ayrıcalıklı bir yere taşımıştır. Kimi zaman toplumun ilgi düzeyi düşse de gazete bu dönemdeki yayın hayatı boyunca toplumun nabzını tutmadaki başarısından dolayı ilgi görmüştür.

İsmi bir anlamda Namık Kemal'le özdeşleşen *İbret*'in tamamen kapatılması ve kadrosunun ülkenin farklı yerlerine üzerlerindeki devlet memuru sıfatıyla sürgün edilmeleri 19. yüzyıl basını açısından bir dönüm noktası oluşturmuştur. Daha sonraki dönemde ilan edilen meşrutiyete rağmen 1908'deki İkinci Meşrutiyet'in ilanına kadar Osmanlı'da bir daha *İbret* düzeyinde muhalefet eden ve ortaya koyduğu düşüncelerle toplumu etkileyen gazete çıkmamıştır. *İbret*'in kesin olarak kapatılması, Tanzimat'ın çağı yakalamak üzere öngördüğü yenileşme çabalarının basındaki yankılanmasının da sona ermesi anlamına gelmektedir. Sonraki dönemde basın gelişse de daha çok yönetimin politikaları paralelinde yayın yapan ve iktidarın verdiği özgürlük alanına razı olan bir konumu benimseyecektir.

Kaynakça

Akşin, Sina (1987) *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
Berkes, Niyazi (2014) *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

- Çavdar, Tefvik (2013) *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Baykal, Hülya (1990) *Türk Basın Tarihi 1831-1923*. İstanbul: Afa Matbaacılık.
- Ebüzziya, Tefvik (1973a) *Yeni Osmanlılar Tarihi Cilt I*. İstanbul: Kervan Yayınları.
- Ebüzziya, Tefvik (1973b) *Yeni Osmanlılar Tarihi Cilt II*. İstanbul: Kervan Yayınları.
- Ebüzziya, Tefvik (1974) *Yeni Osmanlılar Tarihi Cilt III*. İstanbul: Kervan Yayınları.
- Ebüzziya, Ziyad (1997) *Şinasi*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Güz, Nurettin (2000a) Basın ve Yeni Osmanlılar Cemiyeti. *Selçuk İletişim*, 1(2): 18-26.
- Güz, Nurettin (2000b) Osmanlı Basını. *Selçuk İletişim*, 1(3): 40-57.
- İBRET* Gazetesi (13 Haziran 1872 - 5 Nisan 1873)
- İnuğur, M. Nuri (2005) *Basın ve Yayın Tarihi*. İstanbul: Der Yayınları.
- İskit, Server R. (1939) *Türkiye'de Matbuat Rejimleri*. İstanbul: Ülkü Matbaası.
- İskit, Server R. (1943) *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları*. İstanbul: Tan Basımevi.
- Kabacalı, Alpay (1994) *Türk Basınında Demokrasi*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Kabacalı, Alpay (1990) *Türkiye'de Basın Sansürü*. İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayını.
- Karpat, Kemal H. (1970) The Mass Media, Turkey. *Political Modernization in Japan and Turkey*, pp. 235-282. New Jersey: Princeton University Press.
- Karal, Enver Z. (1956) *Osmanlı Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.
- Kinross, Lord (1997) *The Ottoman Centuries*. New York: Morrow Quill Paperbacks.
- Koloğlu, Orhan (1985) Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, 1: 68-93. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Koloğlu, Orhan (2013) *Osmanlı'dan 21. Yüzyılda Basın Tarihi*. İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Koray, Enver (1992) Yeni Osmanlılar. *150. Yılında Tanzimat*, Haz. Hakkı D. Yıldız. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayını.
- Lewis, Bernard (2013) *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.
- Mardin, Şerif (2013) *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Nalcıoğlu, Belkıs U. (2013) *Osmanlı'da Muhaliif Basının Doğuşu (1828-1878)*. İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Yayını.
- Oral, Fuat S. (1967) *Türk Basın Tarihi 1728-1922, 1831-1922*. C. I. Ankara: Oral Yayınları.
- Ortaylı, İlber (2016) *Osmanlı'ya Bakmak*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Özarılan, Ersin (2007) *Mehmed Said Paşa: Gazeteci Lisanı*. Ankara: Lotus Yayınları.
- Özön, Mustafa N. (1997) *Namık Kemal ve İbret Gazetesi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tanpınar, Ahmet H. (2011) *Edebiyat Üzerine Makaleler*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tanpınar, Ahmet H. (2014) *On Dokuzuncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Topuz, Hıfzı (2012) *II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi
- Tunaya, Tarık Z. (1985) Osmanlı Basını ve Kanun-i Esasi, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*. C.1: 72-74. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tütengil, Cavit O. (1985) *Yeni Osmanlılar'dan Bu Yana İngiltere'de Türk Gazeteciliği (1867-1967)*. İstanbul: Belge Yayınları.

- Uçman, Abdullah (1989) Ali Suavi, *İslam Ansiklopedisi*. 2: 448. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yazıcı, Nesimi (2000) İbret, *İslam Ansiklopedisi*. 21: 368-370. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Yılmaz, Durali (1993) Türkiye'de Gazetecilik Dilinin Doğuşu. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi 1992-1993*.
- Zürcher, Erik J. (2014) *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları.